

УДК 338.242

Курмаєв П.Ю.*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини***Стойка С.О.***кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини***Франченко Л.О.***кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE ELECTRICITY MARKET FUNCTIONING IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано наявні наукові підходи до розуміння сутності категорії «енергетичний ринок». Вказується на те, що в останні два десятиліття на ринках електроенергії в усьому світі відбуваються радикальні зміни щодо лібералізації основ їх функціонування. Така проблематика є актуальною з огляду на важливу роль ринку електроенергії у відновленні позитивної динаміки національної економіки нашої країни. У статті виділено чотири основні підходи до визначення ринку електроенергії як економічної категорії. Виділено та узагальнено перспективні напрями розвитку ринку електроенергії.

Ключові слова: ринок електроенергії, енергія, національна економіка, державне регулювання, ефективність.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы существующие научные подходы к пониманию сущности категории «энергетический рынок». Указывается на то, что в последние два десятилетия на рынках электроэнергии во всем мире происходят радикальные изменения, направленные на либерализацию основ их функционирования. Данная проблематика является актуальной с учетом важной роли рынка электроэнергии в возобновлении позитивной динамики национальной экономики нашей страны. В статье выделены четыре основных подхода к определению рынка электроэнергии как экономической категории. Выделены и обобщены перспективные направления развития рынка электроэнергии.

Ключевые слова: рынок электроэнергии, энергия, национальная экономика, государственное регулирование, эффективность.

ANNOTATION

The article analyses the existing scientific approaches to the realization of the essence of the category "the electricity market". It has been pointed out that great changes which concern the liberalization of the electricity markets functioning are taking place at the electricity markets in the whole world during the last two decades. These issues become of an immediate interest due to the important role of the electricity market in the renewal of the positive dynamics of our country's national economy. The article distinguishes four main approaches to the electricity market determination as an economic category. The challenging ways of the electricity market development have been defined and generalized.

Key words: electricity market, energy, national economy, government regulation, efficiency.

Постановка проблеми. Відновлення позитивної динаміки в Україні залежить від рівня забезпечення її енергоносіями та рівнем їх використання. Саме тому у глобалізаційному просторі дедалі більше посилюється значущість енергетичної галузі як однієї з базових складових систем міждержавного партнерства [1, с. 60]. Стратегічне значення цієї галузі та відносин, які існують на енергетичних ринках, пов'язане не тільки з обсягом імпортованих енергоресурсів, але й із її впливом на економічну та політичну системи країни [2].

Через це аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності ринку енергії, а саме ринку електроенергії як важливого його складового елемента, є першочерговим завданням та потребує детального наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у розв'язання проблем ефективного функціонування ринку електроенергії зробили такі відомі вчені-науковці, як, зокрема, О.С. Дупак, Я.І. Олійник, С.П. Кулицький.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас навіть з огляду на суттєвий внесок вищезазначених вчених у розв'язання окресленої наукової проблеми питання подальшого теоретичного дослідження особливостей розвитку ринку електроенергії в умовах подолання наслідків економічної кризи залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних підходів до розуміння сутності ринку електроенергії в Україні та у визначенні закономірностей його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електрична енергія – один з найважливіших видів енергії. В останні два десятиліття на ринках електроенергії в усьому світі відбуваються радикальні зміни щодо лібералізації основ їх

функціонування. Сьогодні практично в усіх країнах ЄС створено вільний ринок електроенергії, а всі споживачі мають право і можливість самостійно обирати постачальника [4].

В Україні процеси реформування знаходяться на початковій стадії.

Проблематика формування та розвитку ринку досить ґрунтовно досліджується представниками економічних наук. Проте характерним сьогодні є відсутність єдиного трактування сутності та змісту цього поняття.

Існує щонайменше чотири основні підходи [5; 6], у рамках яких наводяться визначення ринку електроенергії як економічної категорії.

У широкому розумінні ринок електроенергії включає сукупність осіб та організацій, які купують товари та послуги, енергію з метою виробництва і споживання останньої. Таким чином, у широкому розумінні енергетичний ринок включає таких учасників ринку, як підприємства-видобувачі паливно-енергетичних ресурсів, організації, що переробляють ці ресурси, постачальники кінцевої енергії, споживачі енергії, а також підприємства, що виготовляють товари й надають послуги, що забезпечують процес виробництва енергії [7].

Відповідно до іншого підходу цей ринок розглядається як сукупність осіб та організацій, які купують енергію з метою її споживання [7].

На нашу думку, вищевказане визначення є достатньо спрощеним і не відображає усієї сукупності відносин на ринку електроенергії.

На думку дослідника П.А. Синютіна, під цим видом ринку слід розуміти механізм взаємин виробників електричної і теплової енергії та послуг із забезпечення енергопостачання, з одного боку, і споживачів енергії і послуг, з іншого боку. Інакше кажучи, ринок електроенергії визначається як сфера купівлі-продажу енергії та послуг, що здійснюється його суб'єктами [8, с. 8–9].

В.В. Хлебніков, виокремлюючи конкуренцію як одну із найважливіших характеристик сучасних ринків енергії, зазначає, що конкурентний ринок електроенергії заснований на принципах вільного ціноутворення, що передбачає наявність рівноправних учасників (продавців і покупців), а також розвинену інфраструктуру, що сприяє укладанню і виконанню угод [9, с. 46].

На нашу думку, у цьому визначенні поза увагою автора залишилися інститути державного регулювання, завданням яких є регламентація діяльності вказаного ринку.

Чинне законодавство розглядає ринок електроенергії залежно від його обсягу. Так, Законом України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» ринок електричної енергії визначається як система відносин, які виникають між суб'єктами ринку під час здійснення купівлі-продажу електричної енергії та / або допоміжних послуг, передачі та розподілу електричної енергії електрич-

ними мережами, постачанні електричної енергії споживачам. У свою чергу, роздрібний ринок електричної енергії трактується як система відносин, які виникають між електропостачальником та споживачем електричної енергії, а також електророзподільним підприємством у процесі постачання електричної енергії [10]. У цьому законодавчому акті сутність оптового ринку електроенергії не наводиться.

Водночас Національна комісія регулювання електроенергетики (НКРЕ) України дає такі визначення оптового ринку електричної енергії:

– як єдиної впорядкованої системи взаємовідносин між суб'єктами господарської діяльності в процесі купівлі-продажу електричної енергії при рівноправному доступі до електромереж [11];

– як системи виробничих, фінансових, економічних та юридичних відносин між суб'єктами підприємницької діяльності, що підписали Договір між членами Оптового ринку електричної енергії (ДЧОРЕ), отримали від НКРЕ відповідні ліцензії на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва та постачання електричної енергії [12].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Тимчасових умов функціонування оптового ринку електричної енергії» оптовий ринок електричної енергії розглядається як система відносин у процесі купівлі-продажу електричної енергії, що здійснюється його суб'єктами в межах об'єднаної енергетичної системи України на підставі договорів [13].

Крім цього, слід відзначити і певні особливості формування та реалізації ринкових відносин у сфері електроенергетики на різних рівнях.

На нашу думку, доцільно виділяти також регіональний та локальний ринки електроенергії. Більш детально сучасні світові тенденції в енергетичній сфері висвітлені у роботі «Аналіз сучасних світових тенденцій у енергетичній сфері» [14].

У цьому аспекті ми погоджуємося з науковими підходами І.О. Самойленка [15] в тому, що вивчення регіонального аспекту формування ринку електроенергії вимагає застосування прийомів та інструментів регіонального маркетингу. Доцільно при цьому використовувати алгоритм, що пропонує Ж.-Ж. Ламбен: 1) здійснення сегментації базового ринку (макро-сегментація), що передбачає виділення ринків електроенергії (зональних, регіональних, локальних, галузевих тощо); 2) сегментація споживачів (мікросегментація) всередині виділених сегментів ринку електроенергії.

Такий прийом, як сегментація, дає змогу виявити основні споживчі групи, розробити маркетингову політику для кожного сегмента споживачів ринку електроенергії, визначити специфічність формування регіонального ринку електроенергії [15].

Запропонований підхід передбачає, крім визначення груп споживачів електроенергії

як товару, вивчення функцій потреб (які саме потреби задовольняються, зміни потреб тощо), а також технологій задоволення цих потреб (адресність, якість ресурсів, послуг, їх індивідуалізація, достатність тощо) [15].

Критичний аналіз та узагальнення вищенаведених підходів дає нам змогу запропонувати власне визначення ринку електроенергії з урахуванням сучасного стану його розвитку та євроінтеграційних процесів.

Європейський досвід свідчить про те, що ефективність реформування енергетичної сфери залежить від того, наскільки чітко визначені цілі, забезпечено узгодження діяльності зацікавлених сторін, створено належні умови для інтеграції енергоринків та підвищення конкуренції, а також від надання гарантій інвесторам щодо незмінності умов ведення бізнесу у довгостроковій перспективі [2].

Функціонування і майбутній розвиток енергетики країни відбуваються в умовах неусталених внутрішніх ринкових відносин в галузях паливно-енергетичного комплексу та суміжних секторах економіки країни, а також при посиленні зовнішніх впливів, пов'язаних із загальносвітовим процесом економічної глобалізації.

Враховуючи те, що ринок електроенергії належить до ринків з недосконалою конкуренцією, ми вважаємо, що його слід розглядати як сукупність взаємовідносин конкурентного характеру учасників цього ринку (суб'єктів господарювання та органів влади), метою яких є отримання економічного, соціального, екологічного та / або інших ефектів у результаті виробництва, постачання та споживання електроенергії.

При цьому перспективними напрямками розвитку ринку електроенергії мають стати такі:

- удосконалення державного регулювання процесу купівлі-продажу енергії [3];
- впровадження конкурентного механізму взаємодії учасників;
- визначення принципів регулювання діяльності його суб'єктів.

Висновки. Отже, результати проведеного дослідження засвідчили відсутність єдиного трактування категорії «ринки електроенергії» вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні механізму формування регіональних та локальних ринків електроенергії, їх взаємодії із національним. Також потребують додаткового вивчення питання, пов'язані із забезпеченням ефективного державного регулювання енергетичної сфери України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузьминчук Н.В. Інституційні аспекти державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку / Н.В. Кузьминчук // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 59–64.
2. Дем'яненко Л.В. Реформування енергосектору: реальні кроки у перспективі змін / Л.В. Дем'яненко // Центр досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2041:zakon-pro-rinok-elektroe-nergiji&catid=8&Itemid=350.
3. Бедін С.В. Оптовий ринок електроенергії як об'єкт державного регулювання / С.В. Бедін / Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 2 (42). – С. 132–139.
4. Електроенергія. Українська енергетична біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ueex.com.ua/ukr/auctions/electricenergy>.
5. Государственное регулирование рыночной экономики / под ред. И.И. Столярова. – М.: Изд-во Московского университета, 2010. – 245 с.
6. Самуэльсон П. Экономика: [учеб. по эконом на англ. яз.] / П. Самуэльсон. – New York: The McGraw – Hill Companies, Inc. 1998. – 781 с.
7. Основи функціонування енергетичного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/73784/ekonomika/osnovi_funktsionuvannya_energetichnogo_rinku.
8. Синютин П.А. Формирование системы государственного регулирования рынка энергоснабжения в Российской Федерации / П.А. Синютин. – М.: Экономика, 2002. – 251 с.
9. Хлебников В.В. Реструктуризация электроэнергетики: проблемы и перспективы / В.В. Хлебников // Экономическая наука современной России. – 2010. – № 1. – С. 64–71.
10. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України від 24 жовтня 2013 р. № 663-7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/663-18>.
11. Про затвердження Звіту про діяльність НКРЕ за 2008 р.: Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України від 26 березня 2009 р. № 346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www2.nerc.gov.ua/control/uk/archive/docview?typeld=35908&docld=105670&docs_stind=1.
12. Щодо концепції функціонування оптового ринку електричної енергії в Україні: Лист Національної комісії регулювання електроенергетики України від 22 грудня 2000 р. № 05-39-10/2842 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v1842227-00>.
13. Про затвердження Тимчасових умов функціонування оптового ринку електричної енергії: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 1999 р. № 2043 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2043-99-%D0%BF>.
14. Курмаєв П.Ю. Аналіз сучасних світових тенденцій у енергетичній сфері / П.Ю. Курмаєв, В.О. Стойка // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 8/1. – С. 23–27.
15. Самойленко І.О. Особливості формування національного й регіонального ринку електроенергії / І.О. Самойленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v2/NV-2013-V2_20.pdf.
16. Офіційний сайт Інституту загальної енергетики Національної Академії Наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ienergy.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=36.
17. Курмаєв П.Ю. Теоретичні аспекти управління соціально-економічним розвитком регіону / П.Ю. Курмаєв // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць / наук. ред. І.К. Бондар. – Вип.4. – К., 2008. – С. 154–155.